

Vedomie a sociálny život

David Sulík

Svet sa mení. Mení sa závratnou rýchlosťou a prúd týchto zmien nás všetkých strháva so sebou. Spoločenský ekonomický systém, ktorý v Európe zdanlivo bezproblémovo fungoval zhruba od II. svetovej vojny sa dostáva do vážnych problémov. Finančný systém kolabuje, štáty sú zadlžené EÚ a USA to riešia tlačením nových a nových miliárd eur. V dôsledku hospodárskej krízy rastie nezamestnanosť, krajinami Európy otriasajú sociálne nepokoje. Hrozí demografická kríza a problémy s utečencami klopú na dvere, čo vytvára dodatočný tlak na neudržateľnosť sociálneho a dôchodkového systému. Na druhej strane Atlantiku v USA je to ešte horšie. Veľmoc padá ako obor na hlinených nohách a strháva do záhuby celý svet. Dolár spieva svoju labutiu pieseň a pumpovanie miliárd nových virtuálnych dolárov do ekonomiky USA, bez ohľadu na ekonomickú nezmyselnosť takéhoto počínania, sa javí len ako umelé, zúfale predlžovanie životnosti existujúceho systému. Situáciu vo svete spestrujú aj také javy ako sú klimatické zmeny, ropný zlom, alebo rôzne neočakávané nepríjemnosti, ako sú jadrová kríza (Fukušima), vojny, hlad a rôzne epidémie. Zjavne sa všetky problémy a krízy zliali do jednej veľkej civilizačnej krízy, ktorá otriasa naším svetom.

Nielen odborníkom a politikom, ale všetkým ľuďom začína byť jasné, že takýmto spôsobom sa ďalej ísť nedá. Stále častejšie než o zreformovaní súčasného hospodárskeho a spoločenského systému sa hovorí o potrebe systémovej zmeny. K tomu sa otvorila za posledné roky vo svete pomerne široká celospoločenská diskusia. Vznikajú platformy a občianske hnutia prinášajúce nové „alternatívne“ návrhy a riešenia, od zavedenia rôznych foriem priamej demokracie počnúc až ku zrušeniu bánk, zmeny súčasného finančného systému a jeho nahradením bezúročným systémom končiac. Ľudia sa občiansky angažujú, organizujú protesty, prichádzajú s novými myšlienkami. To je veľmi potešiteľné. Ale okrem zmien systému ako takého je oveľa potrebnšia zmena v oblasti ľudského vedomia. Rudolf Steiner v jednej prednáške hovoril, že: *„každá zmena v sociálnej oblasti musí nastať ľudským pričinením a že tak každý stav, ktorý bude vytvorený pre sociálny poriadok, je následkom ľudských myšlienok a ľudských pocitov. Ak chce niekto vytvoriť nové pomery, potom budú tieto pomery rovnako tak nedostatočné ako tie predošlé, pretože čerpá z rovnakých nedostatočných myšlienok a citov ako tí, ktorí pred ním vytvorili tento stav. Je teda v prvom rade treba kultivovať ľudské myšlienky a city.“*

Steiner vo svojom národohospodárskom kurze použil na demonštrovanie bežného moderného spôsobu uvažovania v ekonomike veľmi výstižný príklad s teplomerom. Keď teplomerom počas nejakej doby pravidelne zaznamenávame denné teploty v určitej miestnosti, dostaneme rad hodnôt, ktoré keď spojíme, vytvoríme graf krivky. Tento graf zobrazuje stav a priebeh teploty určitého konkrétneho miesta v istom čase. Aby sme túto teplotnú krivku správne pochopili a interpretovali, musíme ju dať do vzťahu k vonkajším podmienkam. Dôsledky a príčiny stúpania teploty vyvodzujeme z vonkajších okolností, teplomer len zaznamenáva tento stav. Keď bude v miestnosti zima, tak nebudeme zohrievať teplomer, ale logicky zakúrime. Vychádzame zo skutočnej reality a konáme v realite.

Predstavme si však, že miesto teplotnej krivky máme krivky rôznych ekonomických ukazovateľov. Súčasná moderná ekonomika sa drvivou väčšinou zaoberá tým, že rozmýšľa ako obrazne zohriať teplomer, namiesto toho, aby konala v realite. To, čo by sa nám pri teplomere zdalo absurdným, je normálnym správaním sa väčšiny dnešných politikov a ekonómov. Ak americká centrálna banka FED spúšťa tzv. kvantitatívne uvoľňovanie (Q1, Q2...), čo znamená, že vydáva nové peniaze, za ktoré skupuje dlhopisy americkej vlády (rádovo v desiatkach miliárd USD mesačne), je to presne tým príkladom, kedy sa miesto skutočného ozdravovania ekonomiky upravujú krivky ekonomických grafov, aby zobrazovali „žiaduce“ hodnoty. Doslova zohrievajú teplomer. Preto je dôležité a potrebné mať taký prístup k ekonomike, aby sme sa pustili do vecí z opačného konca a nevenovali sa zohrievaniu teplomera, ale normálne zakúrili. Pre našu preintelektualizovanú dobu je príznačné, že práve pre politikov, bankárov, rôznych ekonomických expertov, akademikov a pod., je veľmi ťažké vzdať sa svojich abstraktných predstáv a začať rozmýšľať normálnym zdravým sedliackym rozumom. To svedčí o tom, že s vedomím moderného „západného“ človeka nie je nič v poriadku. Je zakliate samo v sebe, opantané svojou neotrasiteľnou genialitou.

Už druhá polovica 20. storočia nám na základe nových výskumov vo fyzike priniesla nové koncepty myslenia, prekonávajúce staré materialistické názory. Dôležitým sa stalo chápanie kvantovej a informačnej podstaty Vesmíru. Veda potvrdila postulát, že informácia vytvára energiu, energia vytvára

hmotu. Na počiatku bolo slovo - informácia. Vedomie určuje bytie. Ak vedomie určuje bytie, potom z toho vyplýva, že základnou príčinou chorého stavu spoločnosti je choré vedomie. V knižke od maďarského filozofa G. Kuhlewinda „*Od normálneho ke zdravému vedomiu*“ sa píše, že keby sme mohli dať životné prostredie v zmysle ekologického ideálu do stavu zo 17. storočia, do doby neznečistených zdrojov vody, čistého vzduchu, lesov plných zveri atď., tak súčasní ľudia by celú prírodu, aj napriek negatívnym skúsenostiam, znovu v krátkom čase zničili a všetko by sa dostalo do dnešného stavu. Prečo? Lebo naše vedomie, vedomie moderného človeka čerpá z nedostatočného myslenia a cítenia, je choré.

Otázka je, aké je vedomie moderného človeka a čím sa líši od vedomia ľudí v predchádzajúcich dobách. O vedomí moderného človeka môžeme hovoriť v súvislosti s vývojom duše vedomej a s ním spojeným rastom individualizácie vôle, ako hybnou silou spoločenského života. Tento individualizmus sa v celej svojej sile naplno začal prejavovať v 18. a 19. storočí, čo sa prejavilo rozvojom prírodných vied, následnou vedecko-technickou revolúciou a rozvojom priemyslu. Aby človek mohol rozvíjať myšlienky sám zo seba a neprijímal ich ako vnuknutia duchovného sveta, mal by dosiahnuť slobodu v myšlienkovom svete. Rozvoj prírodných vied sa dá chápať ako odtrhnutie pohľadu človeka od duchovného a zameranie sa na čisto materiálny svet. Vývoj individualizmu však dostal silné egoistické zafarbenie, prejavujúce sa všetkými negatívnymi následkami v spoločenskom živote. Egoizmus sa stal sprievodným javom vývoja duše vedomej. Čo dnes prežívame, je zrútenie spoločenského systému postaveného práve na egoizme duše vedomej. Fanatická viera hospodárskeho liberalizmu v to, že z úsilia jednotlivca pre svoj maximálny hospodársky blahobyť zároveň plynie najväčší blahobyť celku, sa ukázala ako veľmi naivná, ako ideológia ospravedlňujúca hrubý egoizmus. Ani Marxov pohľad nebol lepší. Nahradil individuálny egoizmus triednym egoizmom.

Rozbíjajúca stránka ega sa v sociálnej oblasti prejavuje vtom, že každý chce brať a mať, z čoho vzniká spor, vojna a vykorisťovanie prírody a ľudí.

Tu si dovoľím malú filozofickú odbočku kvôli lepšiemu uchopeniu problému vedomia. Aby sme správne pochopili úlohu ega v sociálnom živote, treba si uvedomiť rozdiel medzi skutočným čistým vedomím človeka (jeho Ja) a medzi egom (ľudskou nižšou prirodzenosťou). Väčšina moderných psychológov a niektoré filozofické smery tvrdia, že človeka sa nedá predstaviť inak ako egoistického. Ak nad tým začneme logicky premýšľať, tak človek, ktorý by bol úplne egoistický, by si toho vôbec nebol vedomý. Podobne ako človek, ktorý by poznal iba modrú farbu a nič by nevedel o iných farbách. Človek by si nemohol vôbec utvoriť žiadny pojem pre egoizmus, keby poznal len egoistické chovanie. Znamená to, že v človeku je niečo, nejaký pozorovateľ, jeho vedomie, jeho čistý duch, ktorý sám o sebe nie je egoistický a vie porovnávať. Ak vie porovnávať, tak existuje niečo v človeku, čo nie je egoistické, ale je nezávislým „čistým vedomím“, ktoré je vlastnou príčinou, že človek sa vie slobodne rozhodovať. Egoizmus nie je pôvodným, ale je nutným medzistupňom k zážitku Ja. Staví človeka na vlastné nohy, aby mohol ísť sám životom. Egoizmus je síce silný, ale človek má v sebe silu prameniaku z vlastného ducha, ktorou na základe slobodnej voľby môže egoizmus postaviť tvorivo do svojich služieb, namiesto toho, aby slepo nasledoval jeho príkazy.

Filozofia sociálneho darwinizmu, ktorá tvrdí, že súperenie medzi všetkými jednotlivcami, skupinami či národmi vedie k sociálnej evolúcii v ľudskej spoločnosti, vychádza priamo z chápania egoizmu ako hnacieho motívu ľudskeho konania. Nerovnosť v rámci spoločnosti chápe ako dané, keď sa presadzujú „silní“ a menej „schopní“ sa musia podriaďiť. Zástancovia sociálneho darwinizmu tvrdia, že tento výber neprebíha len vnútri spoločností, ale aj medzi národmi a rasami. Zo sociálneho darwinizmu vychádza aj ekonomický liberalizmus, podľa ktorého prvého princípu „...z podstaty povahy človeka vyplýva, že prirodzený v živote každého z nás je individualizmus, nie kolektívizmus, a to vo viac alebo menej skrytej podobe. Rozhodnutia jednotlivca sú preto racionálnejšie ako rozhodnutia skupiny jednotlivcov, aj keď sú nedokonalé a chybné.“ Samozrejme, na základe historických skúseností (kmeňové skupiny, komunity, náboženské spoločnosti, občiny, atď.), ekonomických výsledkov (družstevníctvo), aj bežného pozorovania života (rodina) vieme, že táto dogma nie je pravdivá. Aj z čisto prírodovedeckého hľadiska treba podotknúť, že v prírode vôbec nevyhrávajú najsilnejšie druhy na základe nejakého medzidruhového boja, ale práve tie najmenej náročné, najmenšie druhy, alebo/aj tie, ktoré vedú spolupracovať. Hovorí sa, že zdatnejší prežíva. Kto je zdatnejší? Dinosaurius, mamut alebo malá myš? Z biologického pohľadu je v prírode najmenej zdatný človek. Podľa čisto darwinisticko-materialistického názoru by predsa človek ako prírodný druh nemal prežiť. Sama sebe si táto teória protirečí. Stačí len trošku hlbšie uvažovať. V prírode nevládne žiadny boj ako hnací motor vývoja, ale práve symbiotická spolupráca všetkých článkov prírody. Stačí sa pozrieť na fungovanie lesa či záhrady (najlepšie nerušeného zásahmi človeka) a vidíme nádherný súlad všetkých rastlín, živočíchov a živlov medzi sebou.

Je nenormálne, že evolučná teória z 19. storočia sa neustále pokladá za jedinú správnu. Idea darwinizmu (a neodarwinizmu) je nezmyselná z prírodovedeckého aj filozofického hľadiska. Je veľmi škodlivé aplikovať ju na ekonomiku, čo sa aj stalo a čo sa vlastne akceptuje ako podstata mnohých

ekonomických teórií. Proti darwinizmu už v 19. storočí postavil inú ideu ruský vedec Peter Kropotkin (o tejto zaujímavej postave si povieme viac v samostatnej kapitole), ktorý považoval za hnací motor evolúcie spoluprácu. Je vidno ako rôzni myslitelia premietli do prírodovedeckého poznávania svoju vlastnú povahu a skúsenosti. Darwinizmus je odzrkadlením spoločenských a ekonomických pomerov v Anglicku prvej polovice 19. storočia - individuálneho egoizmu a konkurenčného kapitalizmu. V pozadí Kropotkinovej koncepcie stála skúsenosť ruských ľudí, ktorí si navzájom pomáhali, aby prežili. Spolupráca je dôležitejšia, než súťaživosť. Podľa Kropotkina, spolupráca umožnila tie najdôležitejšie evolučné skoky vpred.

Do 18. storočia sa národohospodársky život odohrával inštinktívne. Neexistovala ekonomika ako veda. Až Adamom Smithom vznikol tento pojem. Základom jednaní boli náboženské impulzy, náboženské pravidlá. Práca a sociálne vzťahy boli inštinktívne, určované príslušnosťou ku kaste a triede. Pokiaľ boli náboženské impulzy smerodajné pre celkový sociálny život, dovtedy egoizmus neškodil. Uvoľnením tejto väzby súčasne s prejavom sa duše vedomej u Európanov, nastalo aj uvoľnenie egoizmu a jeho vstup do hospodárskych vzťahov. Egoizmus sa stal potom hnacím motorom priemyselnej revolúcie. Kde sa priemyselná revolúcia spojila s politickým systémom parlamentnej demokracie, tam sa krajiny (Anglicko, Holandsko) rozvíjali veľmi dynamicky, s náskokom pred inými.

Búrliivy rozvoj tovární, dopravy, obchodu a vedecko-technických poznatkov priniesol do spoločenských vzťahov nárast dôležitosti takého fenoménu ako je deľba práce. Deľba práce totiž prináša tendenciu, aby nikto nepracoval pre seba, ale pre druhých. Platí to jednak pre jednotlivé podniky, robotníkov v nich, ako aj samotné štáty; všetci pracujú pre druhých. Napríklad v dôsledku deľby práce dnes Čína, India a iné ázijské krajiny produkujú a vyrábajú pre celý svet, sú v podstate montážnou dielňou sveta. A paradoxne, práve moderná deľba práce, čisto z ekonomického pohľadu, tlačí na zrušenie egoizmu. Človek dnes v drvivej väčšine pracuje s egoistickým postojom, lebo musí pracovať pre peniaze a pracuje tak, akoby pracoval pre seba. V skutočnosti, na základe deľby práce, pracuje pre druhých. Z toho vyplýva, že je vlastne rozpor medzi duševným egoistickým postojom človeka, ktorý zdanlivo pracuje pre seba kvôli nutnosti zarábania peňazí a reálnou skutočnosťou, že pracuje pre druhých. Pričom ľudská práca je svojou podstatou duchovná práca. Žiadne zviera nemôže ľudsky pracovať, nemá na to ruky ani inteligenciu. Vnútorňý egoizmus človeka a fungovanie ekonomiky spočívajúcej na deľbe práce sú v rozpore, čo je aj príčinou mnohých sociálnych napätí. Treba nájsť cestu k takému modelu usporiadania hospodárskych a spoločenských vzťahov, v ktorých by sa tieto rozpory odstránili. Ide teda o prechod od egoistického k altruistickému spôsobu hospodárstva. Ak sa každý človek bude starať o potreby ostatných ľudí, tak bude postarané o potreby každého človeka.

Dnes, v čase vystupňovanej miery deľby práce, stratilo staré usporiadanie spoločnosti zmysel. Vytvorenie spoločnosti založenej na iných vzťahoch ako je egoizmus, je globálnou nutnosťou. Cestu ako tento egoizmus prekonať a ako správne porozumieť podstate sociálnych problémov ponúka koncept trojčlennosti sociálneho organizmu.